

İsmail Hikmet Ertaylan

YENİ VE DEĞERLİ BİR DİL VE EDEBİYAT BELGESİ

T A R İ K A T N A M E

II. Murad'ın saltanatı Osmanlı İmparatorluğunun ilim, edebiyat ve san'at, kısaca medeniyet bakımından hakikî bir ilerileme devri olmuştu. Bu hakikatin belgeleri her araştırma sonucunda yeni bir örnekle artmakta ve o büyük hükümdarın Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk san'atine karşı göstermiş olduğu rağbet ve teşviki isbat edegelmektedir.

Şiir ve san'ati sever, kendi de vakit vakit şiir söylediği gibi, şiir söyleyenleri de, ister halk arasından, ister ulema arasından olsun, teşvik ve tercip ederdi. Harp ve mücahededen ayırabildiği zamanlarında, âlimlerin sohbetleri ve san'atkârların müsahabetleri ile meşgul olmağı seven bu ilim ve zevk sahibi kahraman, saz ve söz âlemleri yapmaktan da hiç geri duramazdı. İşte o zaman :

Sakî getür getür yine dünkü şarabımı
Söylet dile getür yine çeng ü rubabımı

diye içten gelen bir lirizm ile söze başlar ve saza başlatırdı.

II. Murad'ın bu rağbeti muhitinde ilim ve irfan sevgisi ve hürmetini her gün bir az daha arttırmakta idi. Ele geçen bütün vesikalar bu hususu uzun uzun anlatarak padişahı bu cihetten ısrarla methetmektedir. Biz burada bunu uzun uzadıya anlatmak değil de, o mes'ud devre ait ele geçmiş bulunan yeni bir vesikayı göz önüne koymak istiyoruz. Bu yeni eser II. Murad adına tercüme edilmiş bir mesnevidir. Eserin nâzımı, Bursalı M. Tahir'in, Konya Ereğlisinde doğmuş ve Fatih zamanında 866 'da ölmüş olduğunu, söylediği Pir Mehmed b. Yusuf Ankaravî'dir¹. Mütercim eserini kendi zamanında ve zamanından evvel büyük bir kıymet ve itibarda bulunan Şeyh Attar'ın *Musibetname* adlı eserini nazmen tercüme etmek suretiyle meydana getirdiğini ve adını *Tarikatname* koyduğunu şu beyitle anlatır².

¹ *Osmanlı Müellifleri*. Ulema ksm. s. 260.

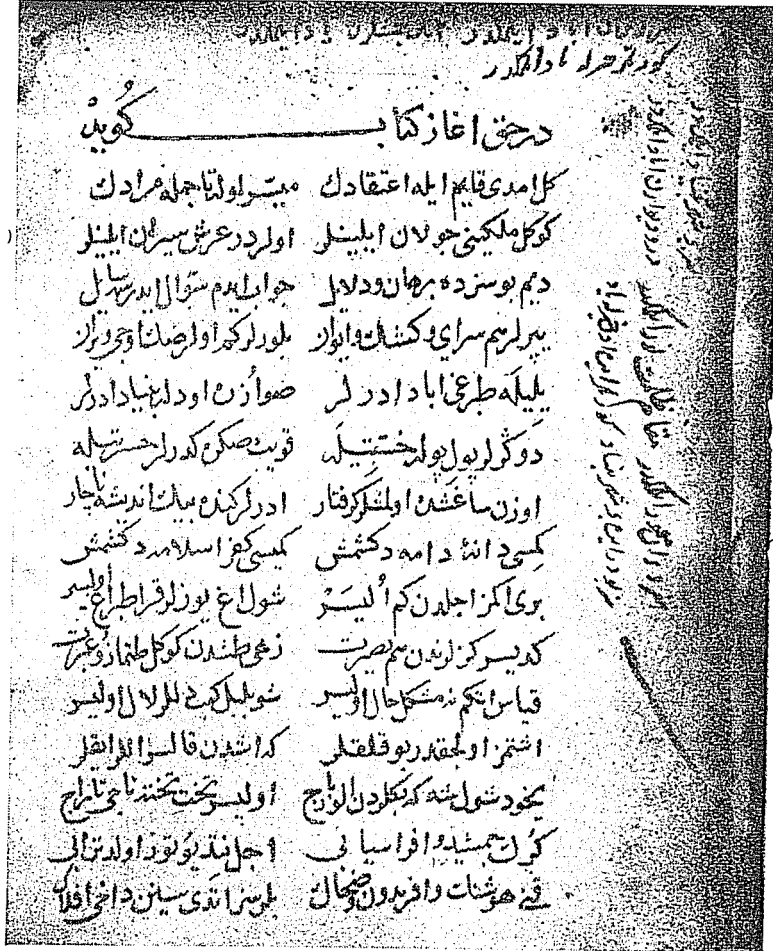
² Bu değerli belgeleri ilgililerin istifadelerine sunabilmemizi sağlayan, bize daha bunun gibi yüzlerce belge temin etmiş bulunan, çok değerli ve faziletli dostumuz kitapçı sayın Raif Yelkeni'dir. Kendisine teşekkürü candan bir borç biliriz.

Muşibetnâme-i türki düzeldüm
Bu gez adın tarikatnâme itdüm.

Mütercim eserinden bahsederken, onu ne vesile ile yazmış olduğunu şu şekilde izah ediyor :

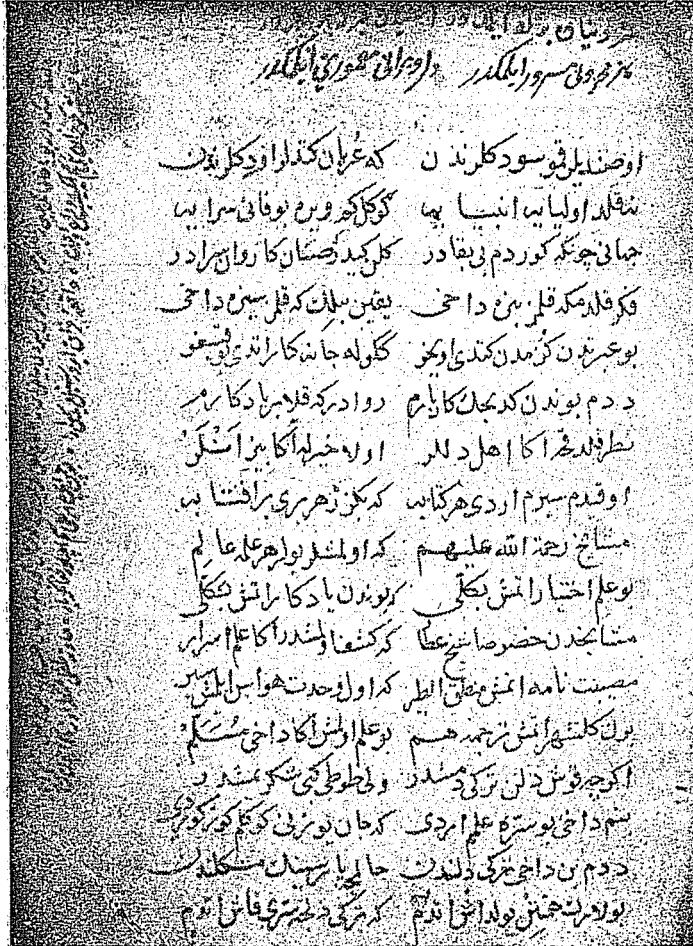
Der hakk-ı ağâzı kitâb gūyed
Gel emdi kâ'im eyle i'tikâdîñ
Müyesser ola tâ cümle murâdîñ
Göñül milkini cevân eyleyenler
Olardur 'arşı seyrân eyleyenler
Diyem bu sözde burhân u delâil
Cevâb eydem su'âl iderse sâil
Yaparlar hem sarây u köşk u iyvân
Bilürler kim olur soñ ucı vîrân
Yil ile toprağı âbâd iderler
Su üzre od ile bünyâd iderler
Dökerler pulı pula hisset ile
Koyub soñra giderler hasret ile
Özin sağışda olmışlar giriftâr
İderler günde biñ endişe nâçar
Kimisi dāneyi dāma degişmiş
Kimisi küfri İslāma degişmiş
Biri uñmaz ecelden kim öliser
Şol ağ yüzler kara toprağ olısar
Gidiser gözlerinden hem başiret
Zihî taşdan göñül tutmaz u 'ibret
Kıyas it kim ne müşkil hâl olısar
Şu bülbül gibi diller lâl olısar
İşitmez olacağdur bu kulaklar
Ki işden kalısar eller ayaklar
Yahūd şol şeh ki beglerden alur baç
Olısar tahtı tahta tacı tārâc
Görüñ Cemşid u Efrāsiyâbı
Ecel nitdi u toz oldı türâbı
Kanı Huşeng u Efridün u Zahhâk
Bilürsüz itdi sının dahı eflâk
Usandılar kamu sevdüklerinden
Ki 'uryân girdiler öğdüklerinden

Ne kıldı evliyāya çünki enbiyāya
Gōñül kim vire bu fānī serāya
Cihānı çünki gördüm bībekādur
Gelen gider san kervān-serādur

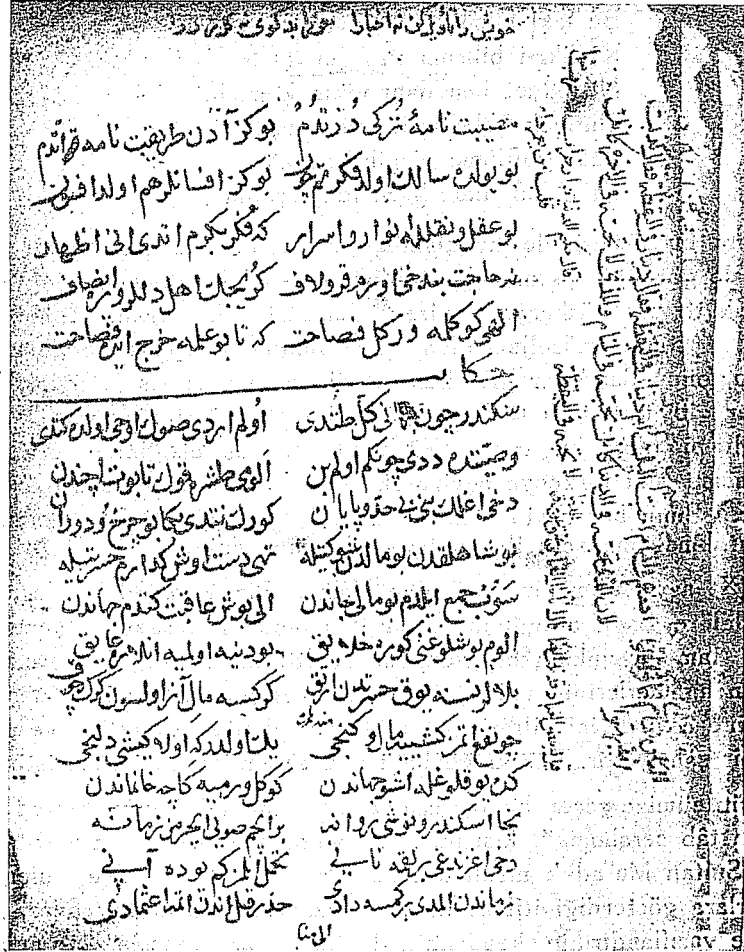
Fikir kıldum ki qalmaz bize dahı
Yaqın bilün ki qalmaz bize dahı
Bu 'ibretden gözümden gıtdı uyhu
Gōñüle cāna kār itdi qaygu
Dıdüm bundan gidıcek kārbarum

Revādur ki ala bir yadgārum
Nazar ıldukca aña ehl-i diller
Ola ayr ile aña bizi anlar
Okıdum seyrüm irdi her kitāba
Ki beñzer her biri bir āfitāba

Bu ilmi ihtiyār itmiş biküllī
Ki bundan yadigār itmiş biküllī
Meşāyihden huşūşā Şeyh 'Attār
Ki keşf o'mışdur aña ilm-i esrār
Muşibetnāme itmiş Mantı u-ayr

Ki ol vahdet hāvāsın eylemiş seyr
Birin Gülşehrī itmiş terceme hem
Bu ʿilm olmış aña dahı müselleḡ
Egerçī kuşğ̃ dilin türkī dimişdür

Velî tûlî gibi şekker yimişdür
Benüm dahı bu sırra ʿilmüm irdi
Ki cān yüzini gönlüm gözi gördi
Didüm ben dahı türkī dilinden
Hālimce pārsinūn müşkilinden

Bunlarıñ himmetini yoldaş itdüm
Ki türki dilce sırrı fâş itdüm
Muşibetnâme-i türki düzetdüm
Bu gez yadigâr itmiş biküllî
Bu yolda sâlik oldı fikretüm çün
Bu gez efsâneler hem aldı efsün
Bu 'aql u naql ile envâr u esrâr
Ki fikr-i bikrüm itdi anı ızhâr
Ne hâcet ben dağı uram kıru lâf
Güricek ehl-i diller vire inşâf
İlahî gönlüme virgil feşâhat
Ki tâ bu 'ilme hârc ide feşâhat

Nâzım bu sözleri ile kendisinin de Şeyh Attar gibi hayatı sofiyane bir görüşle gördüğü ve onu da kendisine, tıpkı kendisinden evvel gelen ve Mantıkuttayr'ı türkçeye çeviren Gülşehri gibi, örnek ittihaz ettiğini söylüyor. Attar'a müsellemler olan esrar ilminin Gülşehri'ye de müsellemler olduğunu, onun da Attar gibi kuş dili ile bu esrarı fâş ettiğini, hem de şeker yer gibi tatlı tatlı türkçe söylediğini bildirdikten sonra, kendisinin de müsellemler olan bu esrarı Türk dili ile fâş ettiğini ve Attar'ın da Musibetname'sini türkçeye çevirerek adını Tarikatname koyduğunu anlatıyor. Bunu her şeyin mahv u nabud olup gittiği bu dünyada bir hatıra bırakmak maksadı ile yaptığını da ilâve ediyor.

H. IX. asrın âlim bir şairi olan Nâzım Pir Mehmed b. Yusuf tasavvufi akidelere bağlı olduğunu esrar ilmi denilen tasavvuf ilmine kendisinin de tam bir vukufu bulunduğunu anlattıktan sonra, bu tercüme işini meşayihin himmetlerini yoldaş edinenek yaptığını ve farisinin müşkilinden türki diline çevirdiğini bildiriyor. Mütercim ilmine, kudretine ve san'atine inanan bir şahsiyettir. Eserin güçlüğü onu azminden çevirememiştir.

Eserin elimize geçen bir parçası da „Der medh-i Sultan Murad b. Mehmed Han tâb serahuma“ kısmıdır, ki bunda mütercim zamanın padişahı olan II. Sultan Murad'ı medh u sena ettikten ve onu ilme, ulemaya ve san'atkârlara gösterdiği itibarı da uzun uzadıya anlattıktan sonra, „kemine kul“ diye vasıflandırdığı kendisinin de böyle bir devrede bir nesne inşa ederek padişahın huzurunda mergup düşecek dür-i rişâne bir tuhfe-i ziba yaratmağı ve huzur-ı Hakanda Hakanî gibi bir şair olmağı aklına yerleştirdiğini de söylüyor. Bunun için de *ilmi tevhid* 'e dair bir eser vücuda getirerek padişahın da seyr-i sülûke, Tanrının birliğine, cihanın fani olan dirliğine vakıf olarak kesret içinde vahdeti görerek baki devlete varmasını temin maksadı ile eserini yazdığını bildiriyor :

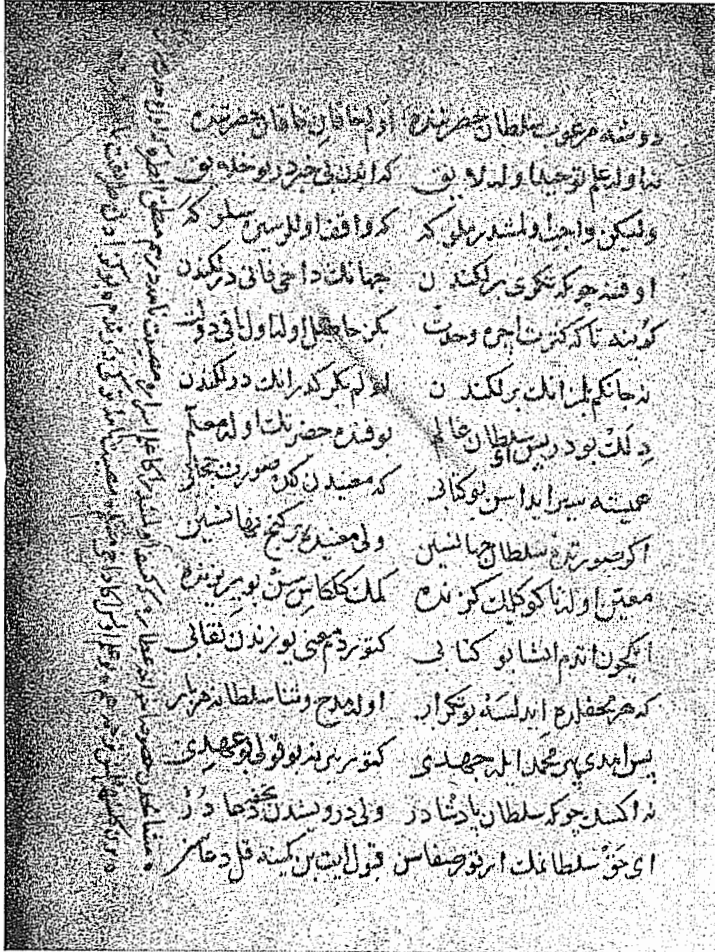
Der medh-i Sultān Murād b. Muḥammed Han ṭāb serā-hümā

Huṣūṣā ḥāzret-i Sultān Murādīn
Ferīdūn-ı cihān Hān Murādīn
Sikender-ḥāzret Cemşid-devlet
Süleymān-salṭanat Mahmūd-şevket

در مدح سلطان مراد میر خان طاب ثراه
مخصوصاً حضرت سلطان مراد ک فریدون جهان خان مراد ک
سکندر حضرت مجتهد دولت سلیمان سلطنت محمود شوکت
شهنشاه معظم خان بن خان فریدون عصر سلطان بن سلطان
مکان عدل احسان مرزت معان بزل ارکان فتوت
تو که ادب و خلق اختیار طوکسر انسون حق تحت تابع
سخاوت ایمن چون کفایت اجز دکن بکی عطا خلقه صحیح
شور و عدلک امنیت بخش که قون قورد لیبلا و قشله
چو اول شطاسی اقلیمی دندی که ظلمک ظلمتی یوغ اولدی
قلمچان خصم منصور اولد اطلاق اوش اول بوزدن اور اولد
فلان نام قدی تیر کمانه سنک اعداکی امشد رشتانه
همین اولد اولر سرداری و تدبیر بیگتین باشه لیکن عدلله
جهانن چوق کتیر وار دولت یوق استعداد و عقل و قابلیت
ولی سلطان اولد مینسر سولونتا هنر مند و هنر ور
هنر مند مله صحبت اولد ثابیت که اندن اندی سلطان مرزت
چو سلطان علمه یولدر اولد کینه قولنه پس اجا اولد
که سداخی انوم برسنده انشا که دویشانه تحفه اولد زینا

Şehinşāh-ı mu'azzam ḥan ibn-i ḥan
Ferīdūn-ı asr sultān ibn-i sultān
Mekān-ı 'adl u iḥsān u mürüvvet
Me'ān-ı bezl-i erkān-ı fütüvvet

Kapuñdadır çü halkiñ ihtiyacı
Tapuñsuz itmesün Hâk taht u tâcı
Sehâvet içre çün keffiñ açarsın
Deñiz gibi 'atâ halka saçarsın

Şu resme 'adliñ emniyyet bağışlar
Ki koyun kırt ile yaylar u kışlar
Çü dādñ şu'lesi iklîmi dutdı
Ki zūlmüñ zūlmeti yoğ oldu yitdi
Kılıcıñ haşma manşūr ola muflak

Uş ol yüzden urur lâf-ı enelhak
Felek tā kim kodı tiri kemāne
Senūñ a'c'dāñı itmişdür nişāne
Hemīn ola olursa rāy u tedbīr
Yigitsin yaşa līkin 'adl ile pīr
Cihānda çok kişide var devlet
Yok isti'dād u 'aql u kabiliyyet
Velī Sultāna oldu müyesser
Sevildi tā hünermend u hünerver
Hünermend ile şohbet oldu gāyet
Ki andan itdi Sultāna sirāyet
Çū Sultān 'ilme böyle rāgīb oldu
Kemīne kulına pes vācib oldu
Ki ben dağı idem bir nesne inşā
Ki dervişāne tuhfe ola zibā
Düşe mergüb Sultān hāzretinde
Olam Hākānī Hākān hāzretinde
Ne ola 'ilm-i tevhīd ola lāyık
Ki andan bihāberdür bu hālāyık
Ve līkin vācib olmuşdur mülūke
Ki vākıf olalar seyre sülūke
Oğına çūnkī Tañrı birliğinden
Cihānīñ dağı fāñı dirliğinden
Görine tā ki keşret içre vahdet
Bu gez hāşıl ola ol bākī devlet
Ne cān kiñ bilmez anıñ birliğinden
Ölüm yigrekdür anıñ dirliğinden
Dilek budur pes iy sultān-ı 'ālem
Bu fende hāzretiñ ola mu'allem
Hemişe seyr idesin bu kitābı
Ki ma'niden gide şūret hicābı
Eger şūretde sultān-ı cihānsın
Velī m'anīde bir genc-i nihānsın
Mu'ayyen ola tā gönülün gözinde

Kimiñ gölgesinin bu yir yüzinde
Anıñçün itdüm inşā bu kitābı
Götürdüm ma'ni yüzinden niqābı
Ki her maḥfilde idilse bu tekrār
Ola medḥ u şenā Sulṭāna her bār
Pes imdi Pīr Muḥammed eyle cehdi
Getür yirine bu ḳavli bu 'ahdi
Ne eksük çünkī Sulṭān pādīşādur
Velī dervişden tuḥfe du'ādur
İy Haḳ Sulṭānumuñ artur şafāsın
Ḳabūl it ben kemīne ḳul du'āsın.
